

Lukáts János

Mintha egy nagy szem figyelne...

A térkép fölé hajlok... A Duna, amint „Dévénynél betör” a Kárpát-medencébe, két szaggatott partvonalú szigetet alkot, a kisebb Szigetközt délen, a nagyobb Csallóközt északon. A Csallóköz Európa legnagyobb szárazföldi szigete. A sziget alakja hatalmas szemre emlékezteti a térkép fölé hajlót. A szem a lélek tükre – mondják orvosok, művészek és szerelmesek. A Csallóköz-szem írisze – bárki meggyőződhet róla – Dunaszerdahely.

Azért Szerdahely csak látszólag van közel – például a térképen. A magyar határtól légvonalban nincs húsz kilométer, Budapesttől autóval másfél óra. De a vasút útja Komáromon át vezet, a két Komáromon át, a déli város neve: Dél-Komárom, az északi neve: Komarno. Egy folyó, egy határ, kétféle pénz és hét kilométer választja el egymástól a két állomást. Szlovák taxi vagy magyar mikrobusz a megoldás – centes-forintos utazás.

Lapos vidék a Csallóköz, ellátni rajta négy égtáj felé. Most, aratás után pihen a föld, a kukorica sárgul, a napraforgó feketedik, mindkettő törésre vár. Azt mondják, messze vidéken a legjobb termőföld a Csallóközben van.

Szép sárga-piros vonat jár végig a szigeten. A síkságon mégis előzékenyen kanyarog, fölkeresi a kisebb-nagyobb (inkább kisebb) településeket. Némelyik állomáson látható magyar nyelvű névtábla, ha nem is az épület homlokzatán, de valahol odébb, hátrább. Az itt lakók ismerik így is, úgy is a szavakat, a neveket. Dunaszerdahelyen mindkét név ott áll az állomás homlokán.

Széles utcáival, fasoraival, komoly átmenő autóforgalmával Szerdahely nagyváros benyomását kelti. Újabb építésű panelházak, lakótelepek. Azt mondanám: újabbak a régiéknél, régebbiek az újaknál. Alkalmi kísérőim egyike magyarul: – Arrafelé (mutat északkeletnek) földszintes, kertes házak voltak, ma a panelekben többen férnek el. – Bizonyosan. A központot keresem, a „történelmi városmagot”, ha ez így szebben hangzik. Négy utca és az ezeket szegélyező parkok azért kirajzolják azt a négyszöget, amelyen belül a város említésre és megőzésre érdemes építményei találhatóak.

A templomok – ahogy ez magyar kisvárosoknál szokás – egymás közelében állnak, vagy háttal egymásnak, vagy „egy utca két szemközti végén” – többnyire békességben. A katolikus templom a XIV. században épült, a városnak talán a legrégebbi épülete. Szent Györgyöt tiszteli névadójának, a mértéktartóan barokk templom oltárképe Raffaello festményének a másolata, a templom- és városvédő szent fenekedő, gonosz sárkányt küzd le, a háttérben a Madonna imádkozik térden állva. A református templom alig húsz éve épült, a toronydob mintha emberarcot formázna, a torony maga lánzsafornán szúr az ég felé. A zsinagógát 1945-ben lebombázták, maradványait idővel elbontották, helyén nagy erejű, fehér márvány emlékmű: Mózes törvénykönyvének mintha kitépték volna a lapjait, vagy lángnyelv égette volna meg.

A templomtéren régente park zöldellt, a parkot idővel megkeskenyítették, és a templomnál jóval magasabb panelsorok nőttek a helyén. Dunaszerdahely Makovecz Imrét hívta segítségül: tenne csodát, átmenetet panel elé, templom köré, hozná be a Csallóköz néprajzának némely elemét. Ez talán Makovecznek is sok volt, de a nagy ívű árkádsor oldottabb képet ad, alatta üzletek, mint a középkori kereskedővárosokban. Ha kettőt összefognak és leanderrel-muskátlival díszítik, kerthelyiség lesz belőle. Az árkádívek homlokzatán folklórminták: szárnyát terjesztő sasmadár, bimbózó rózsza, a halászélet jelképei. A panelek alsó lakói háborognak, ablakuk az árkádok hátoldalára néz.

A Városháza elé Makovecz Imre tornyot tervezett, amely talán lépcsőt is hordoz, de kilátást a főutcára biztosan. A főutca gazdag változatosságot kínál az organikus építészetből.

A „Sárga kastély” a centrumtól kissé távolabbról hívogat, pedig igazán „a történelmi városmag” része, a XVIII. század közepén Padányi Bíró Márton, veszprémi püspök építtette, később a Kondé család birtokába került, akik a város és a környék kegyurai voltak. A harmonikus homlokzatú kastély talán a megőrzött „barokk sárga” színről kapta nevét, 1972 óta ad otthont a Csallóközi Múzeumnak. Elsősorban a táj népi építészetére fordítja figyelmét: paraszti szoba- és konyhabelsők, festett bútorok, de vízimalmok makettjei is (hiszen közel a Duna), fegyverek (köztük még nyílpuska is!). A kender termesztése és feldolgozása volt a környék egyik fontos megélhetési forrása, a szövés-fonás folyamata és tárgyi emlékei is jelen vannak a gyűjteményben. És a csallóközi mesteremberek fába faragott alakjai meg a mézeskalácsformák – a látogató alig tud megválni a gazdag együttestől.

A dunaszerdahelyiek másik képzőművészeti büszkesége az ún. Vermes-villa, nevét a XX. század elején élt tulajdonosról kapta. Mintha mesekastély tornyai között járnánk. A szépkorú városiak (alkalmi kísérőim) még emlékeznek rá, hogy a villa sorsa is „mesébe illő” volt: a háború idején előbb német, majd szovjet katonai parancsnokság telepedett bele, aztán úttörőotthon lett. Idővel a Szlovák Nemzeti Galéria kihelyezett részlegének adott otthont, 2005-től a Kortárs Magyar Galéria költözött az épületbe. A szerdahelyiek úgy tartják, a Kárpát-medence teljes magyar képzőművészetét figyelemmel kísérő és abból igényesen válogató gyűjtemény egyedüli a maga nemében.

Árnyas, hosszú fasort jelez térképem. A fasor elején, közel a központhoz riasztó szoboregyüttes bronzalakjai sötétlenek. Távolról (az utca túloldaláról) úgy tűnik, mintha szétszaggatott emberi tagokat látnék. Közlebb lépek, meggyőződöm: szétszaggatott emberi tagokat látok. Mint akit bomba tép szét, srapnel szaggat, és részeit a légnyomás hajítja szerte. A második világháború rémnapjait idéző alkotás riasztó, sőt elrettentő. Aki megélte, tudja: van mitől elrettenni, az utódok pedig lássák a maguk szemével, ha bronzból is. Körben óriás, fekete márványszí-

lánkokon nevek tömege: magyarok, szlovákok, gyaníthatóan zsidó nevek, és aki akkor éppen erre járt, erre menekült.

A történet messzebbre vezet, de hát melyik nem? A századelőn Dunaszerdahely szinte teljesen magyar kisvárosnak volt mondható a maga alig ötezer lakosával (a zsidó nemzetiségűeket valószínűleg nem számlálták külön). Az 1930-as években a lakosság egyharmada volt zsidó, jelenlétük összefüggni látszik a gazdag kereskedő mezővárossal. 1944 nyarán a hatezer fős Dunaszerdahely lakosságának a felét kitevő zsidókat elhurcolták. Házaikba idegeneket – úgymond: nincsteleneket – telepítettek, ami a korábbi „gazdag negyedek és úrilakok” leromlásával, összességében pedig a város etnikai arányainak a megváltozásával járt. Szerdahely lakossága mára (több kisebb település hozzászólása után) huszonkétezerre nőtt, ennek háromnegyed része magyar (tizenhatezernél több), a többi szlovák (négyezernél több), más nemzetiséget külön nem tart számon a statisztika.

Szép a fasor, padok, virágágyak, kétoldalt gömbfejű lámpák – meg kellene látogatni este is. Kísérőm jelzi, erre keressem a kitelepített felvidéki magyarok emlékművét. Kétszer is rákérdezek, jól értem-e. Jól. Nem találok, elbizonytalanodom, már a fasor végén járok, egyenpresszóba botlom. A teraszon nyílt arcú, középkorú hölgyet kérdezek, a mosolygós hölgy kérdésemre zavarba jön. – Nem tudom! – fejét rázza, bezárkózik, elfordul. Érzem: nem *nem tudja*, hanem *nem akarja tudni*. Ellépek az asztalától. A Városi Szabadidő Park fái között keresek választ. Sötétszürke, álló kőlapot találok, rajta bekarcolt rajz, nyomtatott, nagybetűs szöveg, segélykiáltás-hangú verssorok. A szöveget ideírom, nagybetűkkel, ahogy a kőlapon is írva van: **AZ 1945–48 KÖZÖTT A CSEHSZLOVÁK HATALOM ÁLTAL MÉLTATLANUL MEGHURCOLT ÉS KITELEPÍTETT FELVIDÉKI MAGYAR HONFITÁRSAINK EMLÉKÉRE.** A karcos rajz marhava-gonokat mutat, és az eltávozó emberhad hátát, zsákokat, batyukat. A táblát a Magyar Megmaradásért Társulat állította 2013-ban.

Szlovákiai Magyar Írók Társasága, barátságos iroda a Galántai utcában. Barátságossá az asztal fölé hajlók jó szaván kívül a telt könyvespolcok teszik, a falakról lemosolygó-letöprengő író- és költőarcok, a szólni vágyó és a szót meghallgató emberfejek. A nevek – hm! –: némelyiket jól ismerem, némelyiktől olvastam is, eggyel-kettővel paroláztam már, a többivel... talán majd ezután, ha ez az úti kalandozás sikerül. Most várt– nem várt jövevényként állítok be a szerkesztőségbe. Erika ellát kávéval, könyvvel – testnek, léleknek. Az OPUS füzetével ismerkedem. Elegáns, karcsú kötetek, döntően a felvidéki magyar írók töltik meg írásaikkal, de hát nekik készül, ők készítik maguknak, egy a nagyon kevés itteni folyóirat közül. Vagy... amennyi kell, amennyi lehet, amennyit elbír a „tárca”, amennyit képes megtölteni az alkotói akarat vagy – ne adj’ isten! – a hatalom túróképessége? Mindez néma szó marad bennem, ők jobban tudják, ezt csak ők

tudják. Amit tesznek: OPUS. Opus, azaz mű, teljesítmény, exegi monumentum... Nemcsak költészet, nemcsak irodalom. Mint egy nagy szem, úgy figyelnek... elsősorban a felvidéki magyarságra, gondja-bajára, örömére. Van mindegyikből, itt olvasható mindegyikről.

A nap délutánba hajlik, zöld még a szeptember, árnyat nyújtanak a szerdahelyi fák. Az iskola előtt nagyobbacska diákhad nyüzsög. Figyelmemet különös alkotás vonja magára. Keskeny, fehér márványlap, elől-hátul simára munkált, oldalt egyenetlen, vagy mint paláston a bojtok. Előtte két függőleges vasrúd. Mi lehet ez vajon? A tetején... a tetején két keresztbe ívelő fémpánt, vörhenyes színben, fölötté elferdült kereszt. Meghökkenek: ez a magyarok koronája. Vagy azt rejtették bele az emlékműbe. Oldalra lépek, a korona elülső része a fehér oszloppal meghökkentő egységet alkot: Szent István. Rajta palást, kezében mintha kard vagy a hatalom pálcája, vagy akár kereszt. Talány, rejtély, kényszerűség – a szemlélő tegye elméjében láthatóvá a láthatatlant, szerkessze egybe az elrejtett részeket. Körüljárom a szobrot (vagy „csak” emlékmű?), arcot, tartást figyelek benne, *azt a bizonyos üzenetet*. A diáknép csendben figyeli, mit művelek. Fiúk, ne engem figyeljete, van itt figyelni való! Fél térdről fényképezek, hogy magasabb legyen a... mi is?

Odébb, az 1848-as obeliszk mintha inkább 1849-re emlékeznék, a vereségekre, a bukásra. Távolról síremléknek nézem, aztán... aztán a sötét gránitszál tetejéről madártest bontakozik ki, kemény, hegyes csőrű. Sas, turul? Harcos madár, 1995 márciusának idusán avatták. Akkor már... – akkor még...

A megújult Városháza oldalán, a Szerdahely jelképévé vált torony tövében kapott helyet a XX. századi diktatúrák áldozatainak emlékműve. Két rettentő méretű kőtömb, az egyik „utunkat állja, zordan, hallgatag”, a másik ránk zuhanni készül. A kettő között földre hullott zászló, szétzilált szalaggal. A zászló közepén riasztó szakadás, alakja: mint Magyarország. Az emlékművet 2006. október végén avatták fel.

Már indulóban tűnik elém, a református templommal szemközt a pelikán, az önfeláldozó madár, amely saját vérével táplálja fiókáit. Mennyi mindenről regél egy jól ismert jelkép, amelyet éppen azért állítottak a helyére, hogy emlékeztessen és figyelmeztessen. 2000-ben, avatása évében az európai kereszténység kétezer és a magyar kereszténység ezer esztendejére emlékeztetett, de szót emelt a 325 éve megszabadult protestáns gályarabok emlékének megőrzéséért is. És még sok mindenre lehetne alkalmazni a szoborból áradó önfeláldozást, a bizalmat, a nemzedékek bölcs egymás mellett élését, változó korokban és helyszíneken, hitek és elvek egyességében.

Lemenőben van már a nap, de hosszú is volt ez a nap! Ezt a *mai* csallóközi várost láttam, de hány század hány akaratát, büszkeségét és pusztulását hordozza magában, amiből már semmit nem tud megmutatni. Vagy inkább: figyelje továbbra is aggodó szemmel, akik felé fordulnak, akik tőle várják a szót, a tettet, a biztatást.